

Sobre la concepció de l'estàndard en paratextos de gramàtiques: les introduccions

On the concept of standard language in grammar paratexts: Introductions

Laia BENAVENT LLINARES
Universitat de Barcelona

Data de recepció: 26 de febrer de 2020

Data d'acceptació: 2 de juny de 2020

RESUM

Segons Haugen (1983), la codificació gramatical forma part de la planificació de corpus de la varietat estàndard d'una llengua. D'altra banda, segons Genette (2001), els textos van acompanyats de paratextos que en donen informació i els presenten. Per aquest motiu creiem que les introduccions de les gramàtiques, com a paratextos que són, ens poden servir com a declaració de principis del plantejament no només de la codificació en si sinó també del model de llengua estàndard que codifiquen. Partint d'aquesta idea, l'objectiu d'aquest estudi és analitzar i contrastar, a través de l'anàlisi del discurs (Calsamiglia i Tusón, 1999), les introduccions de les gramàtiques de quatre llengües (català, espanyol, anglès i francès). Aquestes obres són de referència per a l'estandardització de les respectives llengües i, a partir de la informació que recullen, ens permetran esbrinar el model de llengua que presenten, tant si convergeixen com si divergeixen.

PARAULES CLAU: gramaticografia, llengua estàndard, paratext, codificació, anàlisi del discurs.

ABSTRACT

According to Haugen (1983), grammar codification is a part of corpus planning for standard languages. On the other hand, according to Genette (2001), texts are introduced by paratexts that give information about them. Therefore, we believe that grammar introductions, as paratexts, can serve not only as a statement of principles for codification itself but can also give us information about the kind of standard language presented. In line with these ideas, the main aim of this study is to analyse and compare, using discourse analysis (Calsamiglia & Tusón, 1999), the introductions of Catalan, Spanish, English and French grammars. All these grammars are reference books for the standardization of these languages and they shed light on their language model.

KEYWORDS: grammaticography, standard language, paratext, codification, discourse analysis.

1. INTRODUCCIÓ

En aquest estudi partim de la descripció de Genette (2001: 7) a través de la qual es constata que el text d'una obra no es presenta aïllat, sinó que s'acompanya d'altres elements —el títol, el nom de l'autor, el prefaci, l'índex, etc.— que en donen informació i el reforcen per donar-li presència de cara al lector, que n'és el destinatari. Si bé Genette ho aplica a textos literaris, creiem que també és possible fer-ho a obres de tipus lingüístic, com les gramàtiques. L'objectiu del treball és analitzar la informació que ens donen els paratextos, més concretament les introduccions, sobre la codificació i el model de llengua estàndard de la gramàtica que acompanyen.

A diferència de paratextos com el títol, que només donen informació pura (Genette, 2001: 15), entenem que les introduccions articulen tot un discurs que actua com a declaració de principis de la concepció lingüística que es pot trobar en el text gramatical que les segueix, en el marc de la política i la planificació lingüístiques. Per aquest motiu, ens servirem de l'anàlisi del discurs per esgranar i contraposar les principals idees sobre la codificació i la llengua estàndard dels paratextos, que exposarem a l'apartat 2. El discurs, segons Calsamiglia i Tusón (1999: 15), és un fet social i «[d]esde el punto de vista discursivo, hablar o escribir no es otra cosa que construir piezas textuales orientadas a unos fines y que se dan en interdependencia con el contexto».

Les introduccions estudiades són textos escrits contextualitzats en el marc d'una gramàtica de referència per a l'estàndard. El seu valor no només depèn del tipus de text que acompanyen, que té una finalitat codificadora, sinó també dels participants que intervenen en aquest acte comunicatiu: seguint l'esquema bàsic de la comunicació, en la producció i la recepció del missatge hi participen l'emissor, que és l'entitat codificadora de la gramàtica (ja sigui una institució que en té l'«autoritat oficial» o l'«autoritat moral», o bé l'activitat d'un individu amb aquesta autoritat moral),¹ i el receptor, que és el públic usuari de la gramàtica que pretén resoldre dubtes lingüístics (Calsamiglia i Tusón, 1999: 101, 108-109, 146-147 i 187; Costa, 2008: 1-2; Costa, 2016: 167).

2. MÈTODES

2.1. *Paratextos del corpus*

L'interès d'aquest treball rau a conèixer l'enfocament de la codificació i l'estandardització a les introduccions d'un conjunt de gramàtiques, a més de veure com ho en-

1. Segons Costa (2008: 2), «autoritat oficial» fa referència a l'autoritat que se li assigna en termes legals, amb lleis que ho estableixen (per exemple, a l'IEC se li va reconèixer la potestat d'acadèmia lingüística normativa amb el Reial decret 3118/1976, del 26 de novembre) i «autoritat moral» fa referència a l'autoritat que s'adquireix pel prestigi. Segons l'autor, aquests tipus d'autoritat no són excloents, com podem veure amb l'IEC, cosa també aplicable a la RAE.

foquen gramàtiques que *a priori* semblen diferents: n'hi ha d'acadèmiques i d'autor, i hi ha llengües amb acadèmia i llengües sense acadèmia. Tanmateix, les quatre gramàtiques a les quals pertanyen les introduccions analitzades són obres de referència per a l'estandardització del català, de l'espanyol, de l'anglès i del francès.² Mentre que les gramàtiques de la Real Academia Española (RAE) i de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) són fàcilment identificables com a obres de referència perquè emanen de l'acadèmia que té la potestat de codificar la llengua, la gramàtica de Grevisse i Goosse (2016) és un dels tractats lingüístics més complets que existeixen per al francès, i la de Huddleston i Pullum (2016) incorpora els coneixements lingüístics més recents per a l'anglès. Aquestes dues últimes obres han servit de referents per a gramàtiques oficials d'altres llengües.³

Més concretament, ens referirem al «Prólogo» de la *Nueva gramática de la lengua española* de la RAE (2009), a la «Introducció» de la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC (2016), als «Preliminaries» de *The Cambridge grammar of the English language* de Huddleston i Pullum (2016) i als «Préliminaires» de *Le bon usage* de Grevisse i Goosse (2016).⁴ Quan ha estat necessari complementar alguna informació o aclarir-la, hem recorregut a altres paratextos que no són pròpiament l'objecte d'anàlisi d'aquest treball, i hem incorporat el comentari com a nota a peu de pàgina.

2.2. *Conceptes previs: llengua estàndard i codificació*

Abans d'endinsar-nos en els textos en detall, delimitarem els conceptes *llengua estàndard* i *codificació*, que s'han d'entendre en el marc de la política i la planificació lingüístiques en què hi ha una intervenció conscient del poder sobre la llengua amb una intenció de depurar, reformar i fixar la llengua (Boix i Vila, 1998: 296-297).⁵ Entenem que la llengua estàndard és la varietat supradialectal que serveix per a la comunicació general i que, com a tal, facilita la intercomprensió entre els parlants d'una llengua, ja que actua com a síntesi dels elements dialectals útils perquè es dugui a terme aquesta intercomunicació (Marí, 1992: 86-87).

Tot i que generalment la varietat estàndard s'associa a la llengua formal, pensem que pot admetre una gradació de formalitat: des de la màxima formalitat fins a la informalitat, passant per una formalitat mitjana o neutra. No podem considerar que,

2. Agraïxo l'assessorament d'Ester Prat i Xavier Rofes (Oficina de Gramàtica, IEC) en relació amb les gramàtiques per a l'anglès i el francès.

3. Han estat obres de referència per a la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC (2016), com mostra a la bibliografia en línia: <https://www.iec.cat/llengua/documents/GIECbibliografia.pdf> (consulta: 21 maig 2020).

4. Per agilitzar el text, abreviarem els noms de les gramàtiques de la manera següent: GRAE per *Nueva gramática de la lengua española* (2009), GIEC per *Gramàtica de la llengua catalana* (2016), CGEL per *The Cambridge grammar of the English language* (2016) i LBU per *Le bon usage* (2016). Citarem totes les gramàtiques a partir de l'última edició.

5. Guespin i Marcellesi (1986: 5) han anomenat «glottopolitique» les accions conscients o inconscients sobre la llengua.

com a mínim actualment, es relacioni només amb la llengua escrita, sinó que la diversitat de situacions comunicatives fa que l'estàndard pugui aparèixer en mitjans orals (Marí, 1992: 88-89; Bibiloni, 2007: 33).

Segons Garvin (1992) i Lamuela (1994), citats a partir de Costa (2019: 157), la varietat estàndard ha de complir tota una sèrie de funcions socials: unificadora, separadora, participativa, de marc de referència, de prestigi i discriminant. Aquestes funcions posen en relleu la complexitat de l'estàndard.

Tenint en compte el procés d'estandardització, tal com estableix Haugen (1983: 270), aquesta varietat és fruit de la interrelació i la ciclicitat de les fases de *selecció*, *codificació*, *implementació* i *elaboració*. L'estàndard no és si no es té en compte l'ús; això fa que sigui necessari avaluar la implementació de la codificació i dur a terme, quan cal, un procés de reestandardització.⁶ En relació amb el procés que planteja Haugen, el concepte *codificació* —i, més concretament, la codificació gramatical, que és la que ens interessa en aquest estudi— és la tasca de planificació de corpus que consisteix a fer explícita, mitjançant gramàtiques, la norma lingüística implícita dels parlants a partir de les formes de la llengua triades en la selecció prèvia.

3. RESULTATS

3.1. *La llengua comuna*

La GIEC (2016), la CGEL (2016) i la GRAE (2009) coincideixen a presentar la llengua codificada a la gramàtica a partir dels conceptes *llengua comuna* i *llengua estàndard*, encara que aquests conceptes poden no trobar-se explícitament a totes les introduccions.

La codificació gramatical del català pren com a camp d'aplicació la varietat comuna o estàndard de la llengua. (GIEC, 2016: XXII)

Standard English [...] we are describing the kind of English that is widely accepted. (CGEL, 2016: 4)

[...] las numerosas estructuras que son compartidas por la mayor parte de los hispanohablantes. (GRAE, 2009: XLI)

Com veiem als fragments anteriors, només en el cas del català *llengua comuna* i *llengua estàndard* s'expliciten com a sinònims; en el cas de l'anglès només hi trobem explícitament el de *llengua estàndard*, però s'entreveuen referències a una varietat comuna a partir de les explicacions al llarg del text, i, quant a l'espanyol, es fa referèn-

6. Amorós (2008: 40) considera que l'avaluació de l'estandardització i la reestandardització és un àmbit poc estudiat. Costa (2019) analitza el plantejament de la reestandardització del català.

cia a les estructures lingüístiques compartides entre els parlants, és a dir, comunes i estàndards.⁷

No és el mateix ús que fa LBU (2016: 24) dels conceptes *estàndard* i *llengua comuna*: sí que és veritat que a la introducció parla de llengua comuna, però també defuig explícitament la denominació *llengua estàndard* perquè la vincula amb la institucionalització.

Nous n'employons pas l'expression *français standard*. Telle qu'elle est définie par le *Dict. ling.*, cette forme de langue est "généralment normalisée et soumise à des institutions qui la régissent".

LBU (2016) tracta la llengua estàndard com a llengua institucionalitzada, però generalment s'entén que una llengua esdevé estàndard a partir de l'ús, mentre que el que emana d'un centre codificador és una varietat exclusivament codificada, no l'estàndard en si (Marí, 1992: 90; Bibiloni, 2007: 36). Sembla, d'altra banda, que LBU (2016) utilitza el concepte *estàndard* en el sentit que Solà (1994: 13) donava a *gramàtica normativa*, és a dir, un sentit restrictiu limitat a les gramàtiques acadèmiques, argument que, d'altra banda, encaixa amb la GRAE (2009) i la GIEC (2016). També Lara (1976: 11) relaciona la gramàtica normativa amb la institucionalitat acadèmica.

3.2. La finalitat de la codificació

Les introduccions coincideixen en la idea de llengua comuna, però ens hauríem de preguntar, també, quina voluntat té aquesta codificació. D'una banda, tant la GIEC (2016) com la GRAE (2009) i LBU (2016) afirmen que tenen una voluntat normativa, si bé les característiques d'aquestes gramàtiques no són ben bé les mateixes: recordem que la GIEC (2016) i la GRAE (2009) emanen d'una acadèmia que té la potestat d'establir la normativa lingüística, però LBU (2016) no.

Al costat del plantejament normatiu, algunes de les introduccions esmenten el vessant descriptiu de les obres respectives:

Aunque sea con diferente peso, ambas vertientes —la descriptiva y la normativa— han convivido tradicionalmente en las gramáticas académicas. Nunca es tarea fácil compaginarlas en su justa medida, pero ambas se hacen también patentes en esta edición. [...] permite interpretar la norma como variable de la descripción. [...] un tratado gramatical descriptivo y normativo. (GRAE, 2009: XLII-XLIV)

[...] és una obra amb un doble vessant normatiu i descriptiu [...] és una gramàtica que presenta la norma a mesura que es descabdella la descripció detallada de les formes i construccions lingüístiques. (GIEC, 2016: XXI)

7. Trobem la referència explícita al concepte *estàndard* a «Cuestiones generales» (p. 8).

La grammaire normative a été souvent fondée, dans le passé, sur des règles *a priori*. On a essayé, dans ce livre, de la fonder sur l'observation de l'usage, plus spécialement du 'bon usage'. (LBU, 2016: 13-14)

Ginebra (2021) qüestiona la idea de *gramàtica descriptiva* a què es refereix la GIEC i afirma que «és una obra normativa que se serveix de la descripció. La gramàtica, així, conté passatges descriptius. Però no és una obra descriptiva». Això ens sembla que és aplicable al que presenta la GRAE (2009) quan afirma que és «un tratado gramatical descriptivo y normativo» al costat de «interpretar la norma como variable de la descripción». Nosaltres anem més enllà i ens qüestionem si els passatges descriptius de les gramàtiques són, en realitat, el que Amorós (2008: 110) anomena *prescripció encoberta* a partir del to prescriptiu implícit en fragments descriptius. En aquests casos ens podríem plantejar, també, si els fragments descriptius tenen un paper d'atenuant en el discurs instructiu d'una gramàtica. Ens referim a «atenuant» en el sentit que l'ordre donada per l'emissor no és directa, mitjançant imperatius, sinó que se suavitza per mitjà d'una descripció, que quedaria legitimada perquè l'emissor és «jeràrquicament superior» al receptor (Berrendonner, 1982: 25).⁸

Si bé a l'apartat 2.1 hem vist delimitat el concepte *gramàtica normativa* a les obres que emanen d'una acadèmia, com hem d'entendre el concepte *normatiu* de LBU (2016) si és una obra d'autor? Amorós (2008: 118-119) i Berrendonner (1982: 23) esmenten el tractament sinonímic dels conceptes *prescriptiu* i *normatiu*, però no sembla que LBU (2016) utilitzi *normatiu* en aquest sentit, perquè afirma que no fa jutjaments ni condemnes, sinó observació del bon ús lingüístic.⁹ L'ús d'aquest mot sembla que agafi el sentit que exposa Amorós (2008: 119), parafrasejant Milroy (1992): «la descripción lingüística de las normas, presentes en toda la comunidad lingüística, que se proponen muchos profesionales de la lengua sería una actividad normativa».

D'altra banda, la CGEL (2016: 2-3) només es presenta com a descriptiva:

This book is a description of the grammar of modern Standard English [...] we give a synchronic, descriptive grammar of general-purpose, present-day, international Standard English [...]. Our aim is to describe and not to prescribe. Our central aim is to describe Present-day English in its Standard form.

Seguint la idea esmentada al segon paràgraf, creiem que també ens podríem qüestionar si el vessant descriptiu declarat a la introducció té realment aquest valor il·locutiu i produeix aquest efecte perlocutiu. Austin (1962), citat a partir de Payrató (2010: 80-81), en referir-se als actes de parla, considera que l'acte il·locutiu és la intenció que es pot atribuir a l'emissor en dir un enunciat, i que l'acte perlocutiu és l'efecte

8. En relació amb la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1918), Costa (2008: 5-6) es planteja que en alguns casos la il·locutivitat del discurs normatiu no sigui clara, sobretot en enunciats en què s'admet més d'una opció.

9. Segons la «Note Préliminaire» de la setzena edició: «non pas décréter, juger, condamner, mais observer, décrire, expliquer, à l'intention des lecteurs intéressés par les français, par les français vivant».

que l'acció lingüística té en el receptor del text. Costa (2016: 161) destaca, a partir de Bonet (1989) i Cuenca (2001), que «tant la descripció com la prescripció acaben imposant un model de la realitat lingüística».

D'altra banda, hem de tenir en compte que la mateixa introducció de la CGEL (2016), malgrat que ja hem explicat que es declara descriptiva, també afirma que «this book may be of use in helping the user how to phrase things» (CGEL, 2016: 2) o, dit en unes altres paraules, guia el lector en la manera d'utilitzar la varietat estàndard de l'anglès.¹⁰

3.3. *El paper de la variació*

Com dèiem a l'apartat 3.1, les quatre gramàtiques comparteixen la idea de la llengua comuna, però, com hi arriben, a la codificació d'aquesta llengua comuna? La variació, com bé exposen tots els textos, és un factor ineludible de la llengua: tant si es tracta del català com de l'espanyol, l'anglès o el francès, els parlants canvien de formes lingüístiques en funció del territori o bé de la situació comunicativa, del mitjà amb què es comuniquen o del moment històric en què ho fan. És inevitable, per tant, esmentar el paper de la variació en la codificació i en l'estàndard.

LBU (2016: 24), malgrat que exposa a bastament aspectes de la variació en el francès, afirma que «[l]es variations que nous venons de décrire posent le problème de la norme», i es qüestiona quina llengua és la que s'ha d'ensenyar. Sembla que per al francès la variació suposa un obstacle perquè va en detriment d'una llengua unificada que serveixi com a model, un model que es resumeix directament en una «bonne langue écrite» en el «registre soutenu». Contràriament, sembla que les altres tres obres es presenten com a gramàtiques que assumeixen la variació, no només per conceptualitzar una varietat comuna, sinó també a l'hora d'establir-ne la codificació:

Es imposible que en una descripción gramatical se analicen con similar profundidad todos los tipos de variación lingüística que hoy se reconocen en la lengua española. Es plausible, en cambio, resaltar de forma somera los aspectos más notables de cada una de estas formas de variación [...]. Los especialistas suelen distinguir entre la variación histórica, la geográfica y la social, y acostumbra a dividir esta última en dos tipos: la relativa a los llamados *sociolectos* [...] y la relativa a los niveles de lengua [...]. La presente gramática atiende en alguna medida a todas estas formas de variación. (GRAE, 2009: XLIII)

The standard language embraces a range of styles, from formal through neutral to informal. A satisfactory grammar must describe them all. It is not that formal style keeps to the rules and informal style departs from them; rather, formal and informal styles have partially different rules. (CGEL, 2016: 8)

10. Costa (2016: 165-166) es planteja una possible perlocutivitat prescriptiva a la *Gramàtica del català contemporani* (Solà et al., 2002), una gramàtica que es considera descriptiva.

Hi ha, doncs, dos eixos de variació principals dins de la llengua general que les orientacions normatives tenen en compte: la variació geogràfica o territorial i la variació funcional o de registre. Complementàriament, a vegades cal considerar un tercer eix de variació, de caràcter temporal. (GIEC, 2016: XXII)

L'assumpció que la variació és inherent a la llengua i té un cert joc en la codificació i en l'estàndard no impedeix que generalment la varietat estàndard s'associï als registres formals, sobretot en el cas dels autors que tracten l'estàndard com un registre i no com una varietat dialectal. Diem *generalment* perquè a l'apartat 2.2 ja ens hem referit a la diversitat de situacions en què és pertinent utilitzar-la, i la formalitat sovint s'ha d'entendre com un continuïum. Només com a exemple, en una conversa oral distesa entre companys de feina, segurament utilitzaríem un estàndard informal, i en casos com aquest pren sentit el tractament de la variació a les gramàtiques. D'altra banda, atenent a l'enfocament de la codificació des de la llengua formal, entenem que la descripció —en alguna gramàtica com la GIEC (2016)— de fenòmens col·loquials dona força a la valoració de les formes lingüístiques formals i, per tant, no deixa de ser una prescripció per exclusió: si una forma és considerada genuïna en la parla col·loquial no s'admet en l'àmbit formal.

L'acceptació de la variació geogràfica, i més concretament de les formes adequades per a l'estàndard, fa que puguem parlar dels conceptes *polimorfisme* i *composicionalitat*: el primer terme fa referència a més d'una forma lingüística plenament normativa en alguns punts de la codificació i el segon, a la inclusió d'elements lingüístics aportats per diverses varietats geogràfiques (Ginebra i Solà, 2007: 105). La GIEC (2016: XXIII) afirma que «[e]ls trets més consolidats i prestigiosos de les varietats geogràfiques habitualment es consideren vàlids dins de la llengua general formal» i es pot admetre més d'una forma normativa, ja sigui amb matís de preferència o no. La CGEL (2016: 5-8) estableix que «there undoubtedly are differences of this kind [morfològiques i sintàctiques] that need to be noted», i les marca amb el símbol «%», cosa que no vol dir que no siguin aptes per a l'estàndard, ja que, si no ho són, s'indica mitjançant el símbol «!».

La GRAE (2009: XLII) afirma que «[n]o es posible presentar el español de un país o de una comunidad como modelo panhispánico de la lengua» i que cal «mostrar separadas las opciones particulares que pueden proceder de alguna variante, sea del español americano o del europeo». I, finalment, pel que fa a LBU (2009), la cerca d'una llengua unificada i el distanciament amb la variació que s'exposa en el text, creiem que allunya aquesta gramàtica de qualsevol índex de polimorfisme o composicionalitat. Quant al plantejament d'acceptació de la variació en els paratextos de les gramàtiques del català, l'espanyol i l'anglès, com acabem de veure, ens porta a pensar en unes gramàtiques amb molt més pes del polimorfisme que no pas de la composicionalitat.

Caldria, finalment, esmentar breument les referències als llenguatges d'especialitat. Mentre que la GIEC (2016: XXIV) afirma que en l'obra «a vegades hi apareixen associades consideracions relatives als registres especialitzats o llenguatges d'especia-

litat», la CGEL (2016: 3) diu que «[w]e exclude from consideration what we refer to as special-purpose varieties of language». Considera que no formen part de la llengua estàndard, sinó que ocupen un àmbit molt reduït de la llengua. La GRAE (2009: XLIII) també separa els llenguatges d'especialitat de la varietat estàndard i afirma que hi ha construccions gramaticals que «forman parte de la lengua estándar o están limitadas a cierto tipo de discursos, sea el científico o el periodístico». LBU (2016: 24) descriu, com a tipus de variació, la llengua poètica, considerada molt formal i recarregada, així com de «variétés professionnelles», és a dir, llenguatge d'especialitat, però s'hi refereix a banda del registre formal, a què alludeix per a la llengua comuna, i entenem, per tant, que també els separa.

Recordem que Haugen (1983: 273-275) considerava que la creació de llenguatges específics formava part de l'estadi d'elaboració en el marc del procés d'estandardització. Té sentit, doncs, que en una gramàtica que només codifica la llengua habitual no hi posin gaire atenció, o directament no l'hi tinguin en consideració, ja que és una tasca de desenvolupament funcional i no pas de planificació de corpus.

3.4. *Els conceptes ús i prestigi*

Els quatre paratextos arriben a un punt comú: en la codificació de la llengua hi intervé el concepte *prestigi*. Aquest està estretament lligat al concepte *ús*; és a dir, les formes i construccions lingüístiques amb un ús consolidat són les que es considera que tenen aquest prestigi i que, per tant, són les més adequades per a la codificació.

[...] las recomendaciones que aquí se hacen pretenden reflejar propiedades objetivas que ponen de manifiesto el prestigio de las construcciones sintácticas y de las opciones morfológicas. (GRAE, 2009: XLIII)

[...] en general, dona compte de les variants més representatives de cada parlar que han assolit prestigi. (GIEC 2016: XXIII)

Les diferents gramàtiques arriben al concepte *prestigi*, encara que de maneres diferents: si bé hem vist en els dos fragments anteriors que les dues gramàtiques acadèmiques s'hi refereixen explícitament, no és així en el cas de les gramàtiques del francès i l'anglès, que hi arriben a partir d'explicacions sobre l'ús:

[...] the kind of English that is widely accepted in the countries of the world where English is the Language of government, education [...]. This widespread agreement defines what we are calling Standard English. (CGEL, 2016: 4)

Ils [les jugements] concernent plus la langue écrite que la langue parlée [...] nous avons cru devoir [...] fonder notre description du français contemporain uniquement sur des écrits postérieurs à 1800. (LBU, 2016: 20)

L'ús consolidat, però, en el cas de l'anglès i el francès, el documenten a partir de fonts diferents: seguint el que es diu en el primer fragment, és la varietat lingüística utilitzada en àmbits públics com el govern, l'educació o la literatura, però en el segon fragment, en relació amb el francès, es limita a la llengua utilitzada pels escriptors. La GRAE i la GIEC presenten els corpus textuais com a fonts que validen l'ús lingüístic i el prestigi, com també ho fan els exemples creats *ad hoc* i validats. Ho exemplifiquen els fragments següents:

[La GRAE] combina las dos fuentes de datos características de los tratados gramaticales clásicos: ejemplos construidos por sus redactores (en nuestro caso, siempre debidamente convalidados por un número suficiente de hablantes nativos y refrendados por las Academias) y ejemplos procedentes de textos. El corpus del que se han extraído los datos que ejemplifican aquí las estructuras gramaticales es uno de los más extensos en cuantos hayan sido nunca utilizados en un estudio lingüístico sobre el español. (GRAE, 2009: XLIV)

Els exemples utilitzats tenen procedència diversa. En uns casos, especialment quan ha calgut exemplificar alguna especificitat, no ha estat possible documentar-ne cap exemple i s'han creat expressament. [...] Entre les principals fonts dels exemples es compten el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC) i el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC), tots dos obra de l'Institut d'Estudis Catalans. Més secundàriament s'han trobat en diccionaris i repertoris, gramàtiques i moltes altres fonts d'informació variades, majoritàriament escrites, però també orals. A més, una part dels exemples, encara que sigui menor, beu directament de la fraseologia, el refranyer, el cançoner i la literatura populars, que són de tradició oral. (GIEC, 2016: XXXV)

Bàsicament, el prestigi i l'ús van lligats perquè la norma implícita que tenen els parlants d'una llengua porta a l'ús d'unes formes lingüístiques o unes altres, i aquest ús habitual és el que els assigna el component de prestigi per convertir-les en normes explícites en la codificació de la varietat estàndard. És, en definitiva, el que Lara (1976: 9) afirma sobre la polisèmia del concepte *norma*: d'una banda, el que és habitual i, de l'altra, el que és exemplar. L'ús que converteix les formes lingüístiques en habituals entre els parlants és el que els dona prou prestigi —i les fa ser, per tant, més oportunes— per arribar a ser admeses per a l'estàndard.

3.5. *La sincronia*

A l'apartat 2.2 ens hem referit a l'avaluació de l'estandardització i al consegüent estadi de reestandardització, conceptes que podem relacionar directament amb el vessant sincrònic que té una gramàtica com les que estem analitzant, ja que «considera els fets o elements d'un sistema en un moment determinat del temps sense tenir en compte la seva evolució» (DIEC2, s. v. «sincrònic-a», consulta: 5 febrer 2020). En al-

tres paraules, la ciclicitat del procés d'estandardització porta a la necessitat d'aquesta avaluació i reestandardització i, per tant, l'actualització de la codificació en les gramàtiques incorpora les formes lingüístiques que es consideren prestigioses i consolidades en l'ús en un moment concret. La delimitació temporal del concepte *sincronia* pot variar, com veurem, segons l'obra.

Parlem de la sincronia perquè aquestes gramàtiques no són, *a priori*, obres de lingüística diacrònica que tractin l'evolució de la llengua, encara que es puguin fer referències temporals per il·lustrar la validesa o no d'una forma lingüística concreta. Els textos analitzats deixen entreveure, més explícitament o més implícitament, com veurem tot seguit, aquesta idea de sincronia:

To be more specific, we give a synchronic [...] international Standard English [...]. We include only a few notes on historical points of interest that will assist the reader to understand the present state of the language. (CGEL, 2016: 2)

[...] fonder notre description du français contemporain uniquement sur des écrits postérieurs à 1800. Cependant, l'importance de la langue classiques et des écrivains de cette époque est telle que l'on ne peut passer sous silence leurs particularités: elles seront mentionnées dans les *Historiques*. (LBU, 2016: 20)

[...] que hoy se reconocen en la lengua española. (GRAE, 2009: XLIII)

[...] a vegades també cal donar compte d'un tercer eix de variació, de caràcter temporal. (GIEC, 2016: XXII)

Com veiem, la CGEL (2016) afirma explícitament que codifica una varietat estàndard sincrònica, concretament amb exemples produïts durant el segle xx, perquè és l'estat actual de la llengua; LBU (2016) parla del «francès contemporani» i el situa a la varietat escrita de la llengua que s'ha utilitzat a partir de l'any 1800. Tanmateix, fa referència a possibles apunts complementaris d'autors anteriors a aquesta data si considera que són rellevants per a l'explicació. La GRAE (2009) no parla tan explícitament de la noció de sincronia com ho fan les altres obres, però sí que hi deixa entreveure aquest plantejament, encara que també pugui fer referències a la variació històrica, idea que també presenta la GIEC (2016).

3.6. *L'entitat codificadora*

Per acabar, no podem deixar de banda l'emissor de les introduccions que hem analitzat. La codificació és la tasca de lingüistes, gramàtics o acadèmies mitjançant la qual expliciten, generalment per escrit, la norma lingüística (Haugen, 1983: 271; Bibiloni, 2007: 36). Vegem, tot seguit, els emissors dels paratextos de les gramàtiques analitzats.

LBU (2016) és una obra d'autor —Maurice Grevisse i André Goosse—,¹¹ malgrat que el francès tingui una acadèmia de la llengua, l'Académie Française, des del 1635, amb la finalitat de «travailler avec tout le soin et toute la diligence possible à donner des regles certaines à notre langue» (LBU, 2016: 20).¹² La CGEL (2016) també és una obra d'autor —Rodney Huddleston i Geoffrey Pullum,¹³ que, a més a més, han supervisat la tasca dels autors dels diversos capítols— perquè l'anglès, contràriament al que veurem amb el català i l'espanyol, no té una acadèmia de la llengua, i encara menys una acadèmia que n'expedeixi una gramàtica oficial.¹⁴

De vegades, però, aquesta tasca no és fruit d'una feina individual, sinó que s'atorga la potestat codificadora a una entitat o acadèmia de la llengua.¹⁵ És a dir, la codificació es converteix en una feina col·lectiva amb la participació dels membres de l'acadèmia en qüestió i, fins i tot, amb l'assessorament d'experts externs a l'acadèmia (GIEC, 2016: XIX-XX; GRAE, 2009: XLII). D'una banda, per al català, l'Institut d'Estudis Catalans va ser creat el 1909 i va assignar a la Secció Filològica, creada el 1911, «la finalitat d'establir l'ortografia, la gramàtica i el lèxic del català» (Bibiloni, 2007: 44). D'altra banda, per a l'espanyol, la Real Academia Española va ser creada el 1714 per Felip V i l'Asociación de Academias de la Lengua Española (ASALE) va ser creada el segle XIX amb l'inici de la política panhispànica:¹⁶

Aquesta és la gramàtica oficial de l'Institut d'Estudis Catalans [...] la nova gramàtica és una obra institucional. (GIEC, 2016: XIX)

No es solo una obra colectiva, resultado de la colaboración de muchos, sino también una obra colegiada, el último exponente de la política lingüística panhispánica que la Academia Española y sus veintiuna Academias Hermanas vienen impulsando desde hace más de un decenio. (GRAE, 2009: XL)

Els dos paratextos les presenten com a obres institucionals i oficials. La diferència que ens indiquen sobre aquestes dues obres ens porta a poder parlar dels conceptes

11. Maurice Grevisse (Bèlgica, 1895-1980) fou un lingüista i professor belga format a la Universitat de Lieja. Va formar part del Conseil international de la langue française i va publicar la primera edició de *Le bon usage* l'any 1936. André Goosse (Bèlgica, 1926-2019) fou un lingüista i professor belga format a la Universitat Catòlica de Lovaina. Va formar part del Conseil international de la langue française i de l'Acadèmia Reial de Bèlgica, i es va convertir en col·laborador de la gramàtica de Grevisse.

12. Al web de l'Académie Française només hi hem documentat referències al diccionari i a l'ortografia, però no a cap gramàtica acadèmica actual: <http://www.academie-francaise.fr/> (consulta: 10 febrer 2020). De totes maneres, ens consta, com trobem a l'enllaç de la nota 3 de peu de pàgina, que el 1932 es va publicar la *Grammaire de l'Académie Française*.

13. Rodney Huddleston (1937) és un lingüista britànic i professor emèrit de la Universitat de Queensland (Austràlia). Geoffrey Pullum (1945) és un lingüista britànic, professor de la Universitat d'Edimburg (Regne Unit) i membre de The British Academy.

14. Segons el «Preface», també hi han participat «a team of distinguished linguists» (p. xv).

15. Per a la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1918), l'acadèmia (l'Institut d'Estudis Catalans i la Secció Filològica) va demanar a una sola persona que codifiqués la llengua.

16. Segons la consulta a <https://www.asale.org/la-asociacion/politica-panhispantica> (10 febrer 2020).

monocentrisme, perquè la codificació del català a la GIEC (2016) emana només de l'Institut d'Estudis Catalans,¹⁷ i *policentrisme*, perquè la codificació de l'espanyol sorgeix de la RAE i l'ASALE.

4. CONCLUSIÓ

Ens interessava, dèiem a l'inici, analitzar el discurs dels paratextos d'un conjunt de gramàtiques de referència per a l'estandardització —presentades a l'apartat 2.1— per conèixer i comparar la informació que aporten sobre la codificació i la concepció del model de llengua estàndard del text que acompanyen. Dur-ho a terme des de l'anàlisi del discurs ens ha permès examinar les introduccions com a discursos produïts per un emissor jeràrquicament superior al receptor i emmarcats com a complement d'una gramàtica, element essencial en la codificació gramatical i la planificació lingüística.

Les introduccions, efectivament, permeten caracteritzar el tipus de codificació de la gramàtica i la concepció de l'estàndard: hem pogut posar en relleu els elements que es tenen en compte per a la planificació del corpus gramatical del català, l'espanyol, l'anglès i el francès, i els hem pogut agrupar segons els punts de l'apartat 3, que ens han servit de fil conductor per acabar la informació. Tot i així, la informació dels paratextos creiem que sovint és limitada o poc explícita i fa palesa la funció complementària de les introduccions dins el conjunt de parts de què es compon una gramàtica.

En les quatre gramàtiques s'exposa que codifiquen el que anomenen, explícitament o implícitament, llengua comuna. LBU (2016) la desvincula de la llengua estàndard, la qual considera que és només la llengua institucionalitzada, o el que en el cas del català i l'espanyol tractaríem com a llengua normativa. D'altra banda, els textos introductoris de l'espanyol i del català afirmen que són gramàtiques descriptives i normatives, dicotomia que, seguint la bibliografia, ens hem qüestionat per motius pragmàtics. La CGEL (2016) es presenta, directament, com una obra descriptiva, cosa que també hem posat en qüestió. A partir d'això ens hem plantejat la possibilitat que la descripció actuï com a atenuant en els textos instructius, cosa que podria quedar justificada per la relació jeràrquica entre l'emissor i el receptor. La introducció de la gramàtica francesa considera que és descriptiva, malgrat que s'hi refereix com a *normativa*, motiu pel qual hem entès que l'ús d'aquest concepte no és igual en aquesta gramàtica que en les altres.

Independentment de la diversitat d'usos que puguin rebre els conceptes *normatiu*, *descriptiu*, *llengua estàndard* i *llengua comuna*, la codificació de la llengua en aquestes obres es planteja a partir de la variació, característica inherent de qualsevol idioma. El tractament que rep no es planteja igual a totes les introduccions analitzades,

17. Segons Ginebra i Solà (2007: 106), «la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) qüestiona el monocentrisme previst per Fabra», però creiem que en el cas de què tractem en aquest estudi, en relació amb l'elaboració de la GIEC (2016), hem de parlar de *monocentrisme* perquè la gramàtica emana només de l'IEC i contrasta amb el cas de la gramàtica de l'espanyol esmentat aquí.

sinó que les gramàtiques del català, l'espanyol i l'anglès semblen més propenses a admetre-la que no pas la del francès, motiu pel qual hem parlat de polimorfisme i composicionalitat. Aquesta admissió, així com la selecció de formes aptes per a la codificació, estan relacionades amb una planificació lingüística que té com a base el *prestigi* i l'*ús*, que alhora es vinculen amb la norma interna dels parlants, que permet convertir-la en norma explícita.

En el marc de la planificació lingüística, la selecció de les formes aptes per a la codificació va lligada al concepte *sincronia*, és a dir, a l'ús lingüístic en un moment concret, i per això hem fet referència al concepte *reestandardització*. Tanmateix, és impossible que no hi hagi referències puntuals a la diacronia, ja que això ens remet a l'ús i el prestigi a què fèiem referència, i permet justificar les tries.

Finalment, no creiem que l'emissor de les introduccions analitzades sigui determinant en la concepció de la codificació i l'estàndard, segurament pel fet que l'emissor, en una gramàtica, té més poder que el receptor. Tant és si es tracta d'una gramàtica d'autor o d'una gramàtica acadèmica com si la llengua en qüestió té acadèmia o no, el plantejament que donen a les introduccions és força paral·lel entre ells: generalment fan referència als mateixos aspectes (el prestigi, la llengua comuna, etc.) i el tractament que en donen no és gaire allunyat entre si. Tot i així, LBU (2016) sembla que és l'obra que es distancia més de les altres tres introduccions analitzades pel que fa a la concepció de la codificació i l'estàndard. Aquesta concepció de l'estàndard, generalment compartida, la concebem com una tendència de les gramàtiques modernes i de la planificació lingüística.

5. AGRAÏMENTS

Agraeixo a Neus Nogué i Pau Francesch les observacions de millora a la versió prèvia d'aquest treball. També agraeixo les observacions dels avaluadors externs de l'article. Aquest estudi ha estat possible gràcies a l'ajut per a la contractació de personal investigador novell de la Generalitat de Catalunya FI-2019/00294.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

Corpus analitzat

- GREVISSE, Maurice; GOOSSE, André (2016). «Préliminaires». A: *Le bon usage*. 16a ed. Lovaina-la-Nova: De Boeck Supérieur, p. 11-29.
- HUDDLESTON, Rodney; PULLUM, Geoffrey (2016). «Preliminaries». A: *The Cambridge grammar of the English language*. 9a ed. Cambridge: Cambridge University Press, p. 1-41.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). «Introducció». A: *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC, p. XIX-XXXVIII.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2009). «Prólogo». A: *Nueva gramática de la lengua española*. Vol. 1. Madrid: Espasa, p. XXXIX-XLVIII.

Referències bibliogràfiques

- AMORÓS, Carla (2008). *Norma y estandarización*. Salamanca: Luso-Española de Ediciones.
- BERRENDONNER, Alain (1982). *L'éternel grammairien: Étude du discours normatif*. Berna: Peter Lang.
- BIBILONI, Gabriel (2007). *Llengua estàndard i variació lingüística*. 3a ed. València: 3 i 4.
- BOIX, Emili; VILA, F. Xavier (1998). *Sociolingüística catalana*. Barcelona: Ariel.
- CALSAMIGLIA, Helena; TUSÓN, Amparo (1999). *Las cosas del decir*. Barcelona: Ariel.
- COSTA, Joan (2008). «Sobre el discurs normatiu de l'Institut d'Estudis Catalans». També disponible en línia a: <https://www.academia.edu/35758684/Sobre_el_discurs_normatiu_de_lInstitut_destudis_catalans> [Consulta: maig 2020].
- (2016). «Anàlisi del discurs de la *Gramàtica catalana* (1933), de Pompeu Fabra». A: FELIU, Francesc; NADAL, Josep Maria (ed.). *Constructing languages: Norms, myths and emotions*. Amsterdam; Filadèlfia: John Benjamins, p. 163-177.
- (2019). «L'avaluació de la reestandardització del català: la definició del problema». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 29, p. 155-169.
- GENETTE, Gérard (2001). *Umbrals*. Mèxic: Siglo XXI.
- GINEBRA, Jordi (2021). «La nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans com a obra descriptiva: primeres valoracions». A: PRADILLA, Miquel Àngel (coord.). *De llengua i societat: De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 139-154.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: Vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GOOSSE, André (2016). «Note Préliminaire». A: GREVISSE, Maurice; GOOSSE, André. *Le bon usage*. 16a ed. Lovaina-la-Nova: De Boeck Supérieur.
- GUESPIN, Louis; MARCELLESI, Jean-Baptiste (1986). «Pour la glottopolitique». *Langages*, núm. 83, p. 5-34.
- HAUGEN, Einar (1983). «The implementation of Corpus Planning: Theory and practice». A: COBARRUBIAS, Juan; FISHMAN, Joshua A. (ed.). *Progress in language planning: International perspectives*. Berlín: Mouton, p. 269-289.
- HUDDLESTON, Rodney; PULLUM, Geoffrey (2016). «Preface». A: *The Cambridge grammar of the English language*. 9a ed. Cambridge: Cambridge University Press, p. xv-xvii.
- LARA, Luís Fernando (1976). *El concepto de norma en lingüística*. Mèxic: El Colegio de México.
- MARÍ, Isidor (1992). *Un horitzó per a la llengua*. Barcelona: Empúries.
- PAYRATÓ, Lluís (2010). *Pragmàtica, discurs i llengua oral*. 2a ed. Barcelona: UOC.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2009). «Cuestiones generales». A: *Nueva gramática de la lengua española*. Vol. 1. Madrid: Espasa, p. 3-80.
- SOLÀ, Joan (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. 4a ed. Barcelona: Empúries.